

## ОСОБИСТІСНА БЕЗПЕКА В СТРУКТУРІ СОЦІАЛЬНОЇ ЗРІЛОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ: ТЕОРЕТИКО-ЕМПІРИЧНА ЕКСПЛІКАЦІЯ

*Вірна Жанна Петрівна<sup>1</sup>, Лазорко Ольга Валеріївна<sup>2</sup>,  
Пустовойт Мирослава Володимирівна<sup>3</sup>*

<sup>1</sup>Доктор психологічних наук, професор, декан факультету психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8134-2691>

<sup>2</sup>Доктор психологічних наук, доцент, завідувач кафедри загальної і соціальної психології та соціології Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки, м. Луцьк (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-8427-5049>

<sup>3</sup>Кандидат психологічних наук, вчитель інформатики ЗОШ І-ІІІ ступенів № 21, м. Житомир (Україна)

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7057-4235>

UDC: 159.923 : 316.6-049.5-0.53.6

### АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано феноменологію та особливості взаємозв'язку проявів соціальної зрілості та особистісної безпеки. Розроблено теоретичну модель структурної організації соціальної зрілості особистості, де виокремлено такі її компоненти: ціннісно-смысловий, емоційно-оцінний та регулятивно-поведінковий. Представлено наукові уявлення про предметно-функціональні характеристики соціальної зрілості особистості та психологічний зміст прояву особистісної безпеки (система індивідуальних смислів, внутрішня гармонійність і готовність до ризику).

У результаті емпіричного дослідження з'ясовано відмінності прояву особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості майбутніх фахівців за різним професійним спрямуванням в особистісних, мотиваційних та інтерперсональних характеристиках особистості. Розкрито специфіку і закономірності прояву ресурсного потенціалу особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості студентської молоді засобом емпіричної верифікації ресурсного потенціалу емоційної рівноваги особистісної безпеки у студентів технічно-гуманітарних спеціальностей та ресурсного потенціалу поведінкової нормативності особистісної безпеки у студентів ризи-

Address for correspondence, e-mail : [editpsychas@gmail.com](mailto:editpsychas@gmail.com)  
Copyright: © Zhanna Virna, Olga Lazorko, Miroslava Pustovoit

This is an Open Access journal, all articles are distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) License (<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/>), allowing third parties to copy and redistribute the material in any medium or format and to remix, transform, and build upon the material, provided the original work is properly cited and states its license.

коннебезпечних професій.

**Ключові слова:** особистісна безпека, ресурсний потенціал особистісної безпеки, система індивідуальних смислів, внутрішня гармонійність особистості, готовність до ризику, соціальна зрілість, студентська молодь.

**Актуальність теми.** Динамічне сьогоднішнє загострює проблему гармонійного розвитку особистості, оскільки зумовлює необхідність постійної адаптації до складних, що швидко змінюються, життєвих умов; вимагає сформованої здатності до прийняття усієї різноманітності оточуючого соціального і культурного світу, а також успішної особистісної та професійної самореалізації. Одним із вирішальних факторів, що сприяє встановленню гармонійних відносин людини із світом, є її соціальна зрілість, яка відображає здатність до прояву власної індивідуальності й ефективного життєвого самоздійснення та інвестує прояви психологічної безпеки особистості. Особливо актуальним це виявляється для фахівців, професійна діяльність яких визначена фактором небезпечності й потребує не лише чіткого оволодіння необхідними професійними знаннями, але й сформованого адекватного мислення і мотивації виваженої поведінки в емоційно-напружених умовах, визначеної соціальної позиції і системи моральних цінностей щодо власної безпеки. Зрозуміло, що формування такого стилю поведінки фахівця розпочинається ще у вищому навчальному закладі, що актуалізує проблему розвитку соціальної зрілості у студентські роки.

Узагальнення існуючих у психології

підходів щодо вивчення особистісної безпеки засвідчує різноманітність варіативних форм її прояву (А. Альгін, У. Бек, Б. Готтхард, Т. Краснянська, В. Кузнєцов, О. Лактіонова та ін.). Водночас більшість науковців сходяться на думці, що особистісна безпека має значення як для саморегуляції провідної діяльності суб'єкта загалом (Ю. Зінченко, А. Маслоу, О. Середа, Л. Сохань, А. Яворський та ін.), так і для професійної діяльності (Ж. Вірна, Г. Дубчак, Н. Єфімова, Н. Лизь, Н. Шликова та ін.), що суттєво збільшує здатність особистості до повноцінної соціальної зрілості. Таким чином, недостатня представленість психологічних узагальнень щодо вивчення структурної організації соціальної зрілості особистості визначає необхідність вивчення у її структурі особистісної безпеки, що відповідає актуальним запитам професійної психології.

**Мета статті** полягає у теоретичному обґрунтуванні й емпіричному вивченні особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості студентської молоді.

**Методи дослідження.** Для досягнення мети і вирішення поставлених завдань застосовувалися *теоретичні методи*: аналіз і синтез даних психологічних джерел з досліджуваної проблеми; порівняння, систематизація, узагальнення, інтерпретація існуючих теоре-

тичних підходів та емпіричних результатів; *емпіричні методи*: спостереження, бесіди, тестування із використанням стандартизованих методик (тест «Смисложиттєві орієнтації» (СЖО) (О. Леонтьєв) та опитувальник «Оцінка задоволеності потреби у безпеці» (О. Зотова) для визначення психологічного змісту особистісної безпеки у ціннісно-смиловому компоненті соціальної зрілості; тест-опитувальник Самоставлення» (В. Столін) і опитувальник «Інтегральна гармонійність особистості (ІГО)» (О. Мотков) для визначення психологічного змісту особистісної безпеки в емоційно-оцінному компоненті соціальної зрілості; опитувальник «Діагностика особистісного симптомокомплексу відповідальності» (ОДОСВ) (І. Кочарян), тест «Соціально-комунікативна компетентність» (Н. Протасова) і тест-опитувальник «Дослідження схильності до ризику» (А. Шмельов) для визначення психологічного змісту особистісної безпеки в поведінково-регуляційному компоненті соціальної зрілості); *методи математичної статистики*: критерій нормальності Колмогорова-Смирнова, непараметричний критерій Манна-Уїтні, факторний аналіз, множинний регресійний аналіз. Статистична обробка даних здійснювалась за допомогою комп'ютерного забезпечення SPSS для Windows версія 13.0.

**Основний виклад матеріалу.** Феномен соціальної зрілості соціальної зрілості характеризується різноманіттям трактувань, що пов'язано з існуванням різних концептуальних

проекцій його вивчення в сучасній психологічній науці. Особливу увагу в трактуванні соціальної зрілості приділено в діяльнісній, акмеологічній та аксіологічній парадигмах (Бодальов, 1998; Карпенко, 1998; Леонтьєв, 1975; Папуча, 2019) та системному, контекстному, суб'єктному та процесуальному підходах (Абульханова-Славська, 1991; Ломов, 1999; Максименко, 1999; Москаленко, 2008), де переважна більшість дослідників підкреслюють, що основою тлумачення поняття соціальної зрілості особистості є специфічна система ціннісних орієнтацій, соціально-конструктивна життєва позиція та професійна компетентність особистості. Проаналізувавши психологічне наповнення соціальної зрілості у працях вітчизняних та зарубіжних дослідників, будемо дотримуватися розуміння соціальної зрілості як інтегративного особистісного утворення, яке забезпечує здатність особистості до продуктивної соціальної діяльності в контексті обраної соціальної позиції, що відтворює її життєву модель відповідно до сформованої системи цінностей та Я-концепції. Внутрішніми детермінантами становлення соціальної зрілості особистості є: сформоване ціннісно-смилове ядро, особистісне самовизначення та здатність до саморегуляції (Пустовойт, 2019).

Координатами трактування особистісної безпеки є її конкретне вивчення як: захищеності об'єкта від деструктивних впливів та небезпеки, що загрожує його цілісності (Мугулов, 2003); міри гармонійності міжосо-

бистісних взаємин особистості, а також активності людини, спрямованої на нейтралізацію загроз та забезпечення сприятливих умов для її продуктивної самореалізації (Баєва, 2007); здатності суб'єкта до захисту та збереження власної цілісності, своїх значущих властивостей під дією загрозливих та деструктивних впливів з боку оточуючого середовища (Романович, 2003); здатності індивіда захистити себе від маніпулятивних зовнішніх впливів (Колеснікова, 2001); емоційного стану, що переживається як довіра до оточуючих та базове підґрунтя гармонійного спілкування з іншими (О. Зотова, 2010). І, як результат, особистісну безпеку можна розглядати як здатність набуття стану психологічної захищеності в соціальному житті, об'єктивної оцінки власних ресурсів щодо досягнення психологічної безпеки, прогнозуванні потенційних загроз та мінімізації ризиків, що знаходиться під значним впливом процесів соціальної ідентифікації та соціалізації (Пустовойт, 2019).

Питання вичерпного розуміння взаємозв'язку соціальної зрілості та особистісної

безпеки потребує розробки концептуальної позиції вивчення цих психічних явищ у тісному поєднанні різних психічних характеристик, які водночас потребують їх чіткої диференціації. Тому було розроблено теоретичну модель структурної організації соціальної зрілості особистості, де виокремлено такі її компоненти: *ціннісно-смысловий*, який характеризується усвідомлюваними й особистісно прийнятими життєвими цілями, реалізація яких визначає емоційну насиченість та результативність процесу життя, *емоційно-оцінний* – передбачає наявність інтегрованого «образу Я», який супроводжується високим рівнем самоповаги, аутоемпатії та саморозуміння, що дозволяє зберігати цілісність в мінливих умовах соціального середовища, та *регулятивно-поведінковий*, який забезпечує ефективність функціонування соціальної зрілості в умовах соціальної взаємодії засобом соціальних компетенцій і соціальної відповідальності, що зумовлюють продуктивність її самореалізації в соціумі (рис. 1).

Особистісна безпека в кожному із зазначених компонентів соціальної зрілості осо-

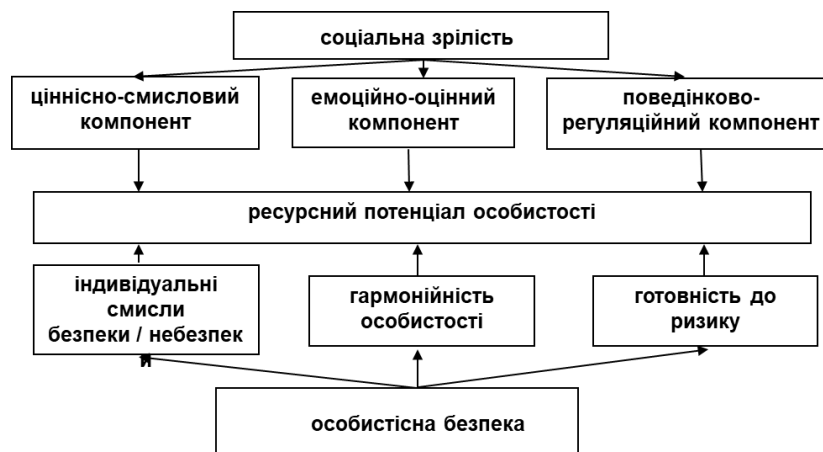


Рис. 1. Теоретична модель структурної організації соціальної зрілості особистості

бистості проявляється як ресурсна взаємодія, що «запускає» прояв особистісних властивостей людини, визначає специфіку ситуації, в якій вона перебуває та характер міжособистісних стосунків: в *ціннісно-смісловому компоненті* соціальної зрілості особистісна безпека утворює систему індивідуальних смислів особистості, які кодують явища навколишньої дійсності за ступенем їхньої безпечності / небезпечності; в межах *емоційно-оцінного компоненту* соціальної зрілості зміст психологічної безпеки відображений через внутрішню гармонійність особистості, проявами якої є відчуття цілісності та інтегрованості; в *поведінково-регулятивному компоненті* соціальної зрілості особистісна безпека визначає готовність до ризику, яка відображає здатність особистості до вибору в ситуації невизначеності.

Основою взаємодії соціальної зрілості та особистісної безпеки є ресурсний потенціал особистості, який об'єднує багатогранність «злиття» зазначених психічних явищ у соціальному житті людини і розглядається як соціально-психологічна активність особистості за показниками розвитку її ціннісно-сміислової сфери, емоційно-мотиваційної спрямованості та здатності адаптаційного осмислення і контролю ситуації.

Запропонована теоретична модель структурної організації соціальної зрілості особистості та визначення в ній місця та психологічного змісту особистісної безпеки потребує застосування адекватної процедури їхнього вимірювання. Для емпіричного підтвер-

дження сформульованих нами теоретичних положень щодо вивчення змісту особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості студентів і визначення правомірності використання запропонованих діагностичних засобів було проведено дослідження на студентській вибірці, що склала 200 осіб.

Дослідницька робота проводилася на базі Житомирського державного університету імені Івана Франка зі студентами спеціальностей «Математика», «Мова і література польська», «Соціальна робота» і «Фізична культура», Житомирського державного технологічного університету зі студентами спеціальностей «Автоматизація та комп'ютерно-інтегровані технології» і «Системна інженерія», Житомирського військового інституту імені С.П. Корольова із залученням студентів спеціальності «Озброєння та військова техніка», та Житомирського навчального центру підготовки поліцейських за напрямками «Дільничні офіцери поліції» та «Оперуповноважені кримінальної поліції». Віковий діапазон вибірки складає від 20-ти до 25-ти років. Під час формування вибіркової сукупності було дотримано вимог до її змістовності та еквівалентності.

Дослідницька увага зосереджена нами на віковій категорії юнацького віку, представники якого є студентами вишів. Основними положеннями щодо такого вибору є загальноприйняті психологічні ідеї про те, що соціальна зрілість тісно пов'язана із здатністю людини до самостійності у судженнях і вчинках,

ціннісного переживання, відповідальності за себе, інших і соціальну ситуацію в цілому, що найвиразнішим чином проявляється у юнацькому віці. Саме студентській молоді притаманні такі прояви соціальної зрілості як активність, спрямованість, глибинні смислові структури, які зумовлюють міру усвідомлення відносин юнаків із дійсністю, а отже й визначають рівень їх психологічної безпеки. З цього приводу О. Лазорко зазначає, що «питання професійної безпеки особистості по особливому актуалізується в контексті аналізу набуття професійного досвіду під час навчання, а точніше в період первинної професіоналізації, коли відбувається безпосередньо вибір професії та оволодіння нею засобом набуття конкретних професійних знань, умінь і навичок. Саме цей період професійного самовизначення є визначальним в активному пошуці можливостей розвитку та формуванні себе як повноцінного учасника суспільства» (Лазорко, 2016 ; 170-171). Також О. Лазорко, якою вперше досліджено феномен професійної безпеки особистості, зазначає, що для повної психодіагностичної картини суб'єктно-особистісних та соціально-особистісних особливостей осіб, окрім врахування таких параметрів як сфера функціонування фахівця і його вікові характеристики, потрібно обов'язково враховувати розгляд умов праці (нормальні, особливі (емоційно-напружені)) (Лазорко, 2016). Тому у досліджуваній вибірці були підібрані студенти соціономічних професій, спільною рисою яких є предмет їх праці – люди. З поміж базових харак-

теристик професіографічної структури цієї діяльності виокремлюють високу напруженість праці, високу відповідальність працівника за дії та їх наслідки, залежність результатів одного фахівця від злагодженості роботи всієї системи тощо (Дубчак, 2017). Також до групи соціономічних професій належить ряд таких, коли людині доводиться виконувати роботу не в стабільних, а в особливих та екстремальних умовах праці, коли діяльність фахівця пов'язана з епізодичною, тобто непостійною дією екстремальних факторів. Особливі умови створюються різними факторами, зумовленими конкретними особливостями зовнішнього середовища, характером виконуваної діяльності, властивостями надходження до людини інформації. Кожен з цих факторів чинить свій, специфічний вплив на діяльність і поведінку фахівця. Однак є й загальні закономірності, властиві для діяльності, що відбувається в особливих умовах, серед яких – виникнення психічного напруження, яке супроводжується відчуттям дискомфорту, тривоги, фрустрації. Працездатність як фактор напруженості здатен здійснювати суттєві позитивні, або, навпаки, обмежуючі впливи на динамічні показники професійної діяльності та на її кінцеву результативність. Діяльність в екстремальних умовах ставить високі вимоги до представників професій групи ризику. Такі люди повинні вміти постійно контролювати свій стан, швидко приймати рішення, адекватно оцінювати ситуацію, а також бути готовим віддати своє життя в разі крайньої необхідності. Все це по-

требує значних психічних зусиль і психологічної стійкості.

Виходячи з того, що умови виконання професійної діяльності визначають рівень соціально-психологічної адаптивності фахівців, логічним буде окреслення припущення, що фахівці ризиконебезпечних професій відрізняються за параметрами переживання внутрішньої психологічної безпеки від фахівців, які працюють у звичайних умовах діяльності. Тому студентська вибірка була диференційована на дві групи: група 1 – студенти, які навчаються на спеціальностях за технічно-гуманітарним профілем ( $n=112$ ); та група 2 – студенти, які належать до представників ризиконебезпечних професій (майбутні працівники органів внутрішніх справ) ( $n=88$ ).

Отриманий психодіагностичний матеріал було проаналізовано та проінтерпретовано згідно визначених методів статистичної обробки даних. Зокрема, за допомогою  $Z$ -критерію нормальності Колмогорова-Смирнова визначено тип розподілу отриманих даних та констатовано подальше використання непараметричного критерію  $U$  Манна-Уїтні для порівняння емпіричних результатів двох вибірок студентів. Статистично значущими ( $p \leq 0,05$ ,  $p \leq 0,01$ ,  $p \leq 0,001$ ) виявились відмінності між переважною більшістю (90 %) діагностичних показників, за виключенням показників потреби у стабільності, потреби у законі і порядку, потреби передбачуваності подій, потреби бути захищеним від небезпеки оточуючого світу, потреби бути захищеним від ре-

льних надзвичайних обставин, які не враховувалися в подальшому аналізі емпіричних даних.

Проведення факторизації методом головних компонент із варімакс-обертанням матриці психологічних показників дало змогу отримати однозначно інтерпретовану факторну структуру особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості особистості. Для визначення кількості факторів використовувався критерій кам'янистого насипу Р. Кеттела. Правомірність застосування методу факторного аналізу до вибірки також перевірялась за критерієм Кайзера-Мейєра-Олкіна (значення кореляції між фактором та змінними, що входять в його структуру менше 0,5, не брались до уваги в аналізі) та критерієм сферичності Барлетта ( $p \leq 0,001$ ).

В групі 1 (студенти – представники професій із звичайними умовами праці) факторну модель складають: «конструктивність спілкування» (12,4 % дисперсії); «осмисленість життя» (11 %); «очікуване ставлення від інших людей» (10 %); «нетерпимість до невизначеності» (8,3 %); «самоприйняття» (8,1 %); «самовпевненість» (7 %); «аутосимпатія» (6,2 %); «обачливість» (5 %); в групі 2 (студенти – представники ризиконебезпечних професій) факторну структуру особистісної безпеки у структурі соціальної зрілості складають показники: «інтегральна гармонійність особистості» (20,8 % дисперсії); «самоінтерес» (14,4 %); «контрольованість життя» (10 %);

«самоствердження» (7,5 %); «позитивне само-сприйняття» (5 %); «матеріально-статусні потреби» (5 %); «самокерівництво» (4 %); «схильність до ризику» (3,4 %);

Внаслідок застосування регресійного аналізу виокремлено такі прогностичні детермінанти показника загального рівня задоволеності потреби в особистісній безпеці студентів різного професійного спрямування: в групі 1 – фактор (6) «самовпевненість» ( $b=0.674$ ); фактор (2) «осмисленість життя» ( $b=0.362$ ); фактор (1) «конструктивність спілкування» ( $b=0.212$ ), які в комплексі визначають впевненість у собі, зріле самостварення в розрізі життєвого самовизначення та самореалізації, цілеспрямованість, здатність до реалізації поставлених цілей, конструктивність спілкування задля досягнення інтегральної гармонійності особистості; в групі 2 – фактор (6) «матеріально-статусні потреби» ( $b=0.524$ ); фактор (7) «самокерівництво» ( $b=0.403$ ); фактор (2) «самоінтерес» ( $b=0.249$ ); фактор (3) «контрольованість життя» ( $b=0.210$ ), які визначають потребу в стабільній роботі з достатнім доходом, важливість статусного росту, самоінтерес та схильність і здатність контролювати власне життя, відчуваючи себе основним джерелом змін у ньому.

Такі результати проведеного дослідження показують, що структурні компоненти соціальної зрілості студентів технічно-гуманітарних спеціальностей (група 1) та студентів «ризиконебезпечних» професій (група 2) є досить динамічними та містять сут-

тєві відмінності. Такі динамічні відмінності пов'язані з особливостями процесу особистісного становлення, який відображає зміну особистісних, мотиваційних та інтерперсональних характеристик особистості. Це ще раз доводить, що показники соціалізації молоді людини знаходяться не тільки у безпосередній залежності від зовнішніх соціальних передумов, але й опосередковані системою особистісно-поведінкових цінностей суб'єкта.

З огляду на отримані результати дослідження особистісної безпеки, яка в структурі соціальної зрілості особистості відображена складовими індивідуальних смислів, гармонійності та готовності до ризику, виокремлюються такі психологічні закономірності прояву досліджуваного феномену: в групі 1 – зафіксовано домінуючий прояв ціннісно-сміслового і емоційно-оцінного компонентів соціальної зрілості (фактор 6 «Самовпевненість», фактор 2 «Осмисленість життя» та фактор 1 «Конструктивність спілкування»), – що верифіковано у *ресурсний потенціал емоційної рівноваги особистісної безпеки* студентів технічно-гуманітарних спеціальностей; в групі 2 – зафіксовано домінуючий прояв ціннісно-сміслового і поведінково-регуляційного компонентів соціальної зрілості (фактор 6 «Матеріально-статусні потреби», фактор 7 «Самокерівництво», фактор 2 «Самоінтерес» та фактор 3 «Контрольованість життя»), – що верифіковано у *ресурсний потенціал поведінкової нормативності особистісної безпеки* майбутніх фахівців правоохорон-



ної діяльності. Цікавим виявився факт, що такий структурний компонент соціальної зрілості як ціннісно-смісловий, виявився однаково вираженим в обох групах, що може бути пояснено віковими параметрами вибірки, а саме студентської молоді, для якої досягнення соціальної зрілості є чи ненайважливішим новоутворенням цього вікового етапу через формування системи життєвих і професійних цінностей, розширення своєї освіти, світогляду і загальної культури у переживанні відчуття наповненості життям.

Таким чином, ціннісно-смісловий компонент соціальної зрілості особистості можна розглядати як сформованість вибору власних потреб, цілей і цінностей людини у відповідності з психологічними координатами її домагань і прагнень. Індивідуальні смисли щодо усвідомлення безпеки / небезпеки як складові особистісної безпеки відображають предметні характеристики соціальної зрілості особистості, які є не тільки джерелом активності, але й факторами змін і реалізації, що добре вкладаються у принцип взаємозв'язку діяльності і свідомості: діяльність здійснюється за логікою зовнішнього предмету («зовнішні причини діють засобом внутрішніх умов») та за специфікою внутрішнього предмету («внутрішнє (суб'єкт) діє через зовнішнє і тим самим себе змінює») (за С. Рубінштейном).

В свою чергу, логічним є надання емоційно-оцінному і поведінково-регуляційному компонентам соціальної зрілості функціонального змісту в силу того, що такі складові осо-

бистісної безпеки як емоційна гармонійність і готовність до ризику є яскраво вираженими функціональними засобами, за якими визначається рівень соціального дозрівання.

Виділений предметний та функціональний атрибути не ізольовані один від одного, адже зрозуміло, що предметний зміст задає ті рамки, в яких формується функціональна специфіка. Предметний зміст особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості особистості визначає зону її предметної активності, і, відповідно її функціональний зміст окреслює зону специфічної активності майбутнього фахівця. Так предметний зміст особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості задає предметну зону активності, у якій індивідуальні смисли щодо усвідомлення безпеки / небезпеки набувають гностичну цінність, яка відповідає за підвищення рівня свідомої організації життя людини. Функціональний зміст особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості визначає зону специфічної активності (емоційно-оцінної та поведінково-регуляційної), яка вміщує процесуальну реалізованість предметних характеристик. Зазначені зони не є автономними по відношенню одна до одної, вони взаємодіють між собою, тим самим демонструючи психологічні відмінності особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості в особистісних, поведінкових та інтерперсональних характеристиках студентів, які навчаються за різними професійними профілями.

Логіка наукових фактів, отриманих у проведеному дослідженні особистісної безпе-

ки в структурі соціальної зрілості у їх концептуальному осмисленні та узагальненні, закономірно висуває проблему суб'єктного становлення фахівця, де основні концептуальні тенденції вивчення зводяться до впливу професійного спрямування як форми усвідомлення можливості ціннісного та відповідального ставлення людини до власної життєдіяльності через включення її у професійну діяльність, що вимагає вироблення певного ставлення до неї через усвідомлення своєї професійної ролі, здібностей і нахилів, усвідомлення сутності розуміння професійних вимог, що ставляться до особистості під час професійного навчання.

Що стосується студентів технічно-гуманітарних спеціальностей, то процес набуття ними професійного досвіду відбувається за узагальненою схемою побудови цілей, систем, дій, зовнішніх і внутрішніх засобів, умов професійної діяльності. Особливості змісту технічно-гуманітарної освіти зумовлюються вимогами до її кінцевого результату – формування гармонійної, різнобічно розвиненої особистості, для якої професійні знання, уміння та навички та їх постійне оновлення є основою самореалізації в соціальн-економічній сфері суспільства. Формування професійних знань реалізується через поєднання різноманітних теоретичних і практичних компонентів навчання, які формують готовність майбутнього фахівця до виконання професійної діяльності.

Вважаємо, що зазначений *ресурсний потенціал емоційної рівноваги особистісної*

*безпеки* у студентів технічно-гуманітарних спеціальностей за психологічним наповненням ціннісно-сислової сфери та емоційно-мотиваційної спрямованості, демонструє специфічну функціональну площину емоційної активності у формі емоційної рівноваги, яка запускає процес мобілізації внутрішніх можливостей індивіда для вирішення різноманітних зовнішніх протиріч. Ресурсний потенціал емоційної рівноваги вміщує комплекс психологічних якостей самовпевненості, осмисленості життя та конструктивності спілкування, які є не тільки мобілізаційними резервами взаємодії з оточеннями, але й визначають міру адекватного емоційного включення у життєву-професійну дійсність.

Зазначений *ресурсний потенціал поведінкової нормативності особистісної безпеки* у студентів «ризиконебезпечних» спеціальностей за психологічним наповненням ціннісно-сислової сфери та здатності адаптаційного осмислення і контролю ситуації, демонструє специфічну функціональну площину поведінкової активності у формі поведінкової саморегуляції, відповідальної за здійснення дій, вчинків, проведення аналізу і оцінки альтернатив вибору і прийняття професійних і життєвих рішень. Ресурсний потенціал поведінкової нормативності вміщує комплекс виражених матеріально-статусних потреб, самокерівництва, самоінтересу і контрольованості життя, які не тільки визначають виникнення, напрямок і способи здійснення конкретних форм діяльності, але й інтеріоризують у свідомість форми

активного обрання власної позиції щодо системи ціннісних орієнтацій життєвої і професійної самореалізації.

Таким чином, вважаємо доведеним, що зміст особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості особистості, яка отримує вищу освіту за різними професійними спрямуваннями, суттєво відрізняється за функціональним змістом емоційно-оцінного та поведінково-регуляційного компонентів соціальної зрілості.

Динаміка набуття професійного досвіду як резервуару накопичення нових предметних і процесуальних знань показує, що його простір легко піддається впливам і змінам. Розвиток специфічних утворень професійного досвіду особистості може здійснюватися під впливом безпосередніх вимог навчально-професійної діяльності, власне морально-вольових вимог людини до самої себе, а також під впливом складених сприятливих внутрішніх і зовнішніх умов життєдіяльності. При цьому, на кожному рівні розвитку професійного досвіду утворюються якісно нові особистісні утворення, формуються нові психологічні структури на основі узагальнення і перетворення структур попереднього рівня. Безперервне накопичення професійних вмій і навичок, нових способів орієнтації в сфері професійних вимог приводить до появи нових можливостей людини.

Таким чином можемо стверджувати, що предметний зміст ціннісно-смыслового компоненту соціальної зрілості особистості

може змінювати траєкторію трансформації у бік функціонального змісту емоційно-оцінного чи поведінково-регуляційного компонентів. Ідеальним варіантом такого трансформаційного впливу є його помірний вияв як у емоційно-оцінному так й у поведінково-регуляційному компонентах. У цьому випадку йдеться про повноцінний вияв ресурсного потенціалу особистісної безпеки особистості як соціально-психологічної активності особистості за показниками розвитку її ціннісно-смыслової сфери, емоційно-мотиваційної спрямованості та здатності адаптаційного осмислення і контролю ситуації.

В нашому випадку, чітко простежується загальна закономірність формовиявлення ресурсного потенціалу особистісної безпеки: для студентів технічно-гуманітарних спеціальностей, у яких зафіксований ресурсний потенціал емоційної рівноваги особистісної безпеки, трансформація предметного змісту у функціональну зону зумовлена домінуванням вияву показників емоційно-оцінного компоненту; для студентів ризиконебезпечних спеціальностей, у яких зафіксований ресурсний потенціал поведінкової нормативності особистісної безпеки, трансформація предметного змісту у функціональну зону зумовлена домінуванням вияву показників поведінково-регуляційного компоненту. Отримані емпіричні дані є свідченням динамічної рівноваги між особистісно-поведінковими характеристиками, спрямованими на підтримку чи то на дестабілізацію функціонуючої системної ор-

ганізації особистісної безпеки.

Підводячи підсумок у виявленні закономірностей прояву ресурсного потенціалу особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості студентської молоді, варто наголосити, що під час професійного навчання у виші, розвиток особистісної безпеки відбувається в процесі засвоєння конкретних теоретичних знань та отримання практичних навичок майбутньої професійної діяльності, тому на цьому етапі важливим є утримання позитивного установочного сприйняття майбутнього професійного життя. У разі необхідності варто проводити психопрофілактичні заходи щодо підтримки чи то актуалізації складових соціального дозрівання особистості, але не порушуючи зони психологічного комфорту та раціонального відчуття цілісності й внутрішньої рівноваги сучасного студентства, які є гарантом їхньої особистісної безпеки.

Також запропонований варіант емпірико-діагностичного вивчення особистісної безпеки в структурі соціальної зрілості студентів різного професійного спрямування ще раз доводить, що запропонована модель дослідження є продуктивним засобом визначення професійного профілю цих фахівців. Адже саме у функціональному наповненні особистісної безпеки відбувається пристосування людини до професійних і життєвих обставин, який й визначає рівень соціального дозрівання майбутнього фахівця.

Перспективами подальшої розробки та дослідження проблеми є системна діагностика особистісної безпеки як структурно-функціональної складової соціальної зрілості студентів і майбутніх фахівців різних спеціальностей, що забезпечить удосконалення теоретико-методологічних підходів у вивченні цього психологічного явища та прикладних аспектів розробки і впровадження профілактично-розвивальних психотехнологій формування соціальної зрілості особистості.

#### References:

- Abulhanova-Slavskaya, K. A. (1991). *Strategiya zhizni [Life strategy]*. Moscow, Russia : Smysl.
- Baeva, L. A. (2007). *Psihologiya bezopasnosti: istoriya, stanovlenie, perspektivy [Safety Psychology: History, Formation, Prospects]*. Natsionalnyy psihologicheskyy zhurnal. Vol. 1 (2), 65-70.
- Bodalev, A. (1998). *Akme-effekt lichnostnogo samoosuschestvleniya v protsesse sotsializatsii i individualizatsii vzroslogo cheloveka [Acme effect of personal self-realization in the process of socialization and individualization of an adult]*. Mir psihologii. Vol. 1, 59-65.
- Dubchak, G. M. (2017). *Psihologichni osnovi profesiyanoi stresostiykosti maybutnih fahivtsiv [Psychological bases of professional stress resistance of future specialists]*. Kiyv, Ukraine : Talkom.
- Zotova, O. Yu. (2010). *Kontseptualnyie predstavleniya o sotsialno-psihologicheskoy bezopasnosti lichnosti [Conceptual ideas about social and psychological safety. Social pedagogy and psychology]*. Sotsialnaya pedagogika i psihologiya. Uchenyie zapiski. Vol. 11, 129-136.

Karpenko, Z. S. (1998). *Aksiopsihologiya osobistosti [Axiology of personality]*. Kiyv, Ukraine : TOV «Mizhnarodna finansova agentsiya».

Kolesnikova, T. I. (2001). *Psihologicheskii mir lichnosti i ego bezopasnost [The psychological world of personality and its safety]*. Moscow, Russia : Izd-vo VLADOS-PRESS.

Lazorko, O. V. (2016). *Psihologiya profesynnoi bezpeki osobistosti [Psychology of professional security of personality]*. Lutsk, Ukraine : Vezha-Druk.

Leontev, A.N. (1975). *Deyatelnost. Soznanie. Lichnost [Activity. Consciousness. Personality]*. Moscow, Russia : Politizdat.

Lomov, B. F. (1999). *Metodologicheskie i teoreticheskie problemy psichologii [Methodological and theoretical problems of psychology]*. Moscow, Russia : Nauka.

Maksimenko, S. D. (1999). *Psihologiya v sotsialny ta pedagogichny praktitsi: metodologiya, metodi, programi, protseduri [Psychology in social and pedagogical practice: methodology, methods, programs, procedures]*. Kiyv, Ukraine : Naukova dumka.

Moskalenko, V. V. (2008). Osoblivosti sub'ektnogo pidhodu v analizi ekonomichnoyi sotsializatsiyi osobistosti [Features of subjective approach in the analysis of economic socialization of the individual]. *Problemi zagalnoyi ta pedagogichnoyi psichologiyi [Problems of General and Educational Psychology]*. Kiyv, Ukraine, Vol. 10, 1,300-306.

Mugulov, F. K. (2003). Bezopasnost lichnosti: teoreticheskie i prikladnye aspekty sociologicheskogo analiza [Personal Security: Theoretical and Applied Aspects of Sociological Analysis]. Sochi : Russia : RIO SIMBIP.

Papucha, M. (2019). THE MECHANISMS OF INNER WORLD STRUCTURING BY A PER-

SON. *PSYCHOLOGICAL JOURNAL*, 5(9), 100-117. <https://doi.org/10.31108/1.2019.5.9.7>

Pustovojt, M. V. (2019). *Osobistisna bezpeka v strukturi socialnoyi zrilosti studentskoyi molodi [Personal security in the structure of social maturity of student youth]*. Luck, Ukraine.

Romanovich, A. L. (2003). *Problemy bezopasnosti v kontekste ustojchivogo razvitiya. [Security issues in the context of sustainable development]*. *Socialno-gumanitarnye znaniya*, 1, 10-11.

### **Zhanna Virna**

*Doctor in Psychological Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Psychology and Sociology, Lesya Ukrainka East European National University, Lutsk (Ukraine)*

### **Olga Lazorko**

*Doctor in Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of General and Social Psychology and Sociology, Lesya Ukrainka East European National University, Lutsk (Ukraine)*

### **Miroslava Pustovojt**

*PhD in Psychological Sciences, teacher in computer science, school of the I-III stages No. 21, Zhytomyr (Ukraine)*

## **PERSONALITY SAFETY IN STUDENT'S STRUCTURE OF SOCIAL MATURITY: THE THEORETICAL AND EMPIRICAL EXPLICATION**

### **ABSTRACT**

The main categorical and conceptual outlines of the phenomenon of personality safety from the standpoint of the systemic, integrative, subjective and activity approaches are detailed. The systemic and structural peculiarities of personality safety organization as a psychological

formation, providing acquisition and support of human psychological comfort, are revealed.

The theoretical model of the structural organization of a person's social maturity is developed, which include the following components: *value-semantic, emotional-evaluative and regulatory-behavioural*. The consideration of specific features of personality safety for each social maturity component (a person's individual senses that divides the phenomena of surrounding reality by their safety or danger, a person's internal harmony, willingness to take risks) is concentrated around the psychological content of a *person's resource potential for his/her personality safety* as the person's social and psychological activity and the corresponding development of his/her value-semantic sphere, emotional and motivational orientation and ability to comprehension, adaptation and control over a situation.

The research results show that the social maturity structural components of students in technical and humanitarian specialties (group 1) and students of "risky" professions (group 2) are rather dynamic and have significant differences.

The specifics and manifestations of the resource potential of personality safety in students' structure of social maturity are substantiated. The *resource potential* of such personality safety component as an *emotional balance* characteristic for students in technical and humanitarian specialties was empirically verified; here, the functional plane of emotions takes the form of emotional balance that perform regulatory mobi-

lization at interactions with the environment. The *resource potential* of such personality safety component as *behavioural normative* of students in risky specialties demonstrates the specific functional plane of their behavioural activities in the form of behavioural self-regulation and adaptive manifestations of their value orientations as for their life and professional self-fulfilment. We specify that the full expression of the resource potential of personality safety integrates emotional and behavioural attitudes through awareness on their constituent characteristics, which makes it possible not only to change the reality but also oneself with adaptation to new objective peculiarities with the help of new interpretative models of consciousness.

**Key words:** personality safety, resource potential of personality safety, individual senses, a person's internal harmony, willingness to take risks, social maturity, students.

### **Вирна Жанна Петровна**

*Доктор психологических наук, профессор, декан факультета психологии и социологии Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк (Украина)*

### **Лазорко Ольга Валереевна**

*Доктор психологических наук, доцент, заведующий кафедрой общей и социальной психологии и социологии Восточноевропейского национального университета имени Леси Украинки, г. Луцк (Украина)*

### **Пустовойт Мирослава Владимировна**

*Кандидат психологических наук, учитель информатики ООШ I-III ступеней № 21, г. Житомир (Украина)*

## **ЛИЧНОСТНАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В СТРУКТУРЕ СОЦИАЛЬНОЙ ЗРЕЛОСТИ СТУДЕНЧЕСКОЙ МОЛОДЕЖИ: ТЕОРЕТИКО-ЭМПИРИЧЕСКАЯ ЭКСПЛИКАЦИЯ**

### **АННОТАЦИЯ**

Детализировано основные категориально-понятийные контуры феномена личностной безопасности с позиций системного, интегративного, субъектного и деятельностного подходов и раскрыто системно-структурные особенности организации личностной безопасности как психологического образования, которое обеспечивает приобретение и поддержку психологического комфорта человека.

Разработана теоретическая модель структурной организации социальной зрелости личности, где выделены следующие ее компоненты: ценностно-смысловой, эмоционально-оценочный и регулятивно-поведенческий. Последовательность рассмотрения специфических признаков личностной

безопасности в каждом из компонентов структуры социальной зрелости (система индивидуальных смыслов личности, кодирующие явления окружающей действительности по степени их безопасности / опасности, внутренняя гармоничность личности, готовность к риску) сконцентрирована в определении психологического содержания ресурсного потенциала личностной безопасности как социально психологической активности личности по показателям развития ее ценностно-смысловой сферы, эмоционально-мотивационной направленности и способности адаптационного осмысления и контроля ситуации.

Результаты проведенного исследования показывают, что структурные компоненты социальной зрелости студентов технически гуманитарных специальностей (группа 1) и студентов «рискоопасных» профессий (группа 2) достаточно динамичными и содержат существенные различия. Обоснованно специфику и закономерности проявления ресурсного потенциала личностной безопасности в структуре социальной зрелости студенческой молодежи. Эмпирически верифицированы ресурсный потенциал эмоционального равновесия личностной безопасности студентов технически гуманитарных специальностей, в котором локализован функциональная плоскость эмоциональной активности в форме эмоционального равновесия и регуляционный мобилизации во взаимодействии с окружением; ресурсный потенциал поведенческой нормативности лич-

ностной безопасности студентов рискоопасных специальностей, демонстрирующий специфическую функциональную плоскость поведенческой активности в форме поведенческой саморегуляции и адаптационного проявления собственной позиции относительно системы ценностных ориентаций жизненной и профессиональной самореализации. Уточнено, что полноценное проявление ресурсного потенциала личностной безопасности содержит интеграцию эмоционального и поведенческого отношения через осознание их составляющих характеристик, позволяет менять не только действительность, но и самого себя за счет приспособления к новым объективным особенностям средствами новых интерпретационных моделей сознания.

**Ключевые слова:** личностная безопасность, ресурсный потенциал личностной безопасности, система индивидуальных смыслов, внутренняя гармоничность личности, готовность к риску, социальная зрелость, студенческая молодежь.

Дата отримання статті: 09.10.2019

Дата рекомендації до друку: 16.10.2019

Дата оприлюднення: 31.10.2019